

مصداق و شروط پذیرش توبه

اصلاح و ایمان از شرایط قبولی توبه است که به ترتیب در آیه ۱۶۰ سوره بقره، آیه ۸۹ سوره آل عمران، آیه ۱۶ و ۱۴۲ سوره نساء و آیه ۳۹ سوره مائده و آیه ۱۵۳ و ۶۰ سوره مریم و آیه ۸۲ سوره طه به این دو مورد اشاره شده است.

اصلاح و ایمان از شرایط قبولی توبه است که به ترتیب در آیه ۱۶۰ سوره بقره، آیه ۸۹ سوره آل عمران، آیه ۱۶ و ۱۴۲ سوره نساء و آیه ۳۹ سوره مائده و آیه ۱۵۳ و ۶۰ سوره مریم و آیه ۸۲ سوره طه به این دو مورد اشاره شده است.

حجت الاسلام والمسلمین عیسی عیسی زاده، عضو هیئت علمی پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن کریمه گزارش اینکا از قم، حجت الاسلام والمسلمین عیسی عیسی زاده، عضو هیئت علمی پژوهشکده فرهنگ و معارف قرآن کریم در یادداشتی که در اختیار اینکای قم قرار داده، نوشته است: خداوند در سوره قصص، آیه ۶۷ فرمود: «فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ؛ و اما کسی که توبه کند و ایمان آورد و به کار شایسته پردازد، امید که از رستگاران باشد.» توبه از «توب» و به معنای رجوع و بازگشت است. (معجم مقاییس اللغة، «توب»)

توبه از سوی بنده، بازگشت از معصیت، خطا و پشیمانی از آن است و از جانب خدا، پذیرفتن توبه است. (فضل بن حسن، تفسیر مجمع البیان، ج ۱ و ۲؛ ص ۲۷) این لفظ هر گاه به خدا نسبت داده شود با حرف «علی» به کار می رود. حرف «فاء» بر سر آیه ۶۷ سوره قصص، این معنا را افاده می کند که تاکنون آنچه گفته شد درباره کسی بود که کفر بورزد و به سوی خدای سبحان رجوع هم نکند پس بنابراین کسی که رجوع و ایمان بیاورد و عمل صالح انجام دهد، امید آن است که از رستگاران باشد.

کلمه «عسی» به طوری که گفته شده در اینجا به معنای لغوی کلمه «امید» نیست، بلکه معنای تحقیق و حتمیت را می رساند و خداوند تعالی خواسته است، طبق رسم و عادت بزرگان بشر سخن بگوید، چون عادت مردان بزرگ این است که کاری که می خواهند انجام دهند می گویند، امید است انجام دهم. (تفسیر منهج الصادقین، ج ۷، ص ۱۲۱) همچنین ممکن است، همان معنای لغوی یعنی امیدواری منظور باشد و خداوند تعالی از طرف خود توبه کاران اظهار امید کرده باشد که در این صورت معنای جمله این می شود: «آنهایی که توبه کرده و ایمان آورده و عمل صالح انجام دهند، در انتظار رستگاری باشند.» (محمدحسین طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۶، ص ۶۶)

قول دیگر درباره تعبیر «عسی» به معنای امید، این است که امکان دارد به خاطر این باشد که رستگاری مشروط به بقاء و دوام این حالت (توبه، ایمان و عمل صالح) است و از آن جا که دوام و بقاء در مورد همه توبه کنندگان مسلم نیست تعبیر به «عسی» شده است. (ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۱۴۲)

منظور از «من تاب» آن است که در اسلام، بن بست وجود ندارد و راه توبه و بازگشت برای همگان باز است و پیام «فاما من تاب و امن و عمل صالحا فعسی ان یکون من المخلصین» آن است که رستگاری و سعادت اخروی در گرو توبه، ایمان و عمل صالح است. همچنین از «آمن و عمل صالحا» اینگونه استنباط می شود که ایمان، بدون عمل صالح و عمل صالح بدون ایمان، در پیش الهی فاقد ارزش است. از دیگر پیام های این آیه می توان به این نکته اشاره کرد که فلاح و رستگاری برای مؤمنان توبه کننده و صالح، از سوی خداوند تضمین شده است. (بنابراین که «عسی» به معنای تحقیق و حتمیت باشد نه معنای امید. محمدحسین طباطبایی، تفسیر المیزان، ج ۱۶، ص ۶۶)

آثار توبه

اجابت دعا، اجتناب از گناه، امداد خدا، نزول باران، تبدیل گناه به حسنه، رستگاری، طهارت قلب، قبولی اعمال، مغفرت، نجات از عذاب، هدایت، استمرار توبه، ترک توبه، توبه پذیری خدا و فرصت توبه از آثار توبه به شمار می رود.

اجابت دعا در آیات ۸۷ و ۸۸ سوره انبیاء و آیات ۱۵ و ۱۶ سوره احقاف، اجتناب از گناه، در آیه ۲۷۵ سوره بقره و آیه ۱۳۵ سوره آل عمران، امداد خدا در آیات ۱۴۵ و ۱۴۶ سوره نساء، نزول باران در آیه ۵۲ سوره هود، تبدیل گناه به حسنه در آیه ۷۰ سوره فرقان، رستگاری در آیات ۱۵۵ و ۱۵۶ سوره اعراف، آیه ۳۱ سوره نور و آیه ۶۷ قصص، طهارت قلب در آیه ۴ سوره تحریم، قبولی اعمال در آیات ۱۵ و ۱۶ سوره احقاف، مغفرت در آیه ۸۹ آل عمران، آیات ۳۴، ۳۹، ۴۰ و ۷۴ سوره مائده، آیه ۵۶ انعام و آیات ۸۷ و ۸۱ انبیاء، نجات از عذاب در آیات ۶۹ و ۷۰ سوره فرقان، هدایت در آیات ۸۲، ۱۲۱ و ۱۲۲ سوره طه، استمرار توبه در آیات ۷۰، ۷۱ و ۷۵ سوره فرقان، ترک توبه در آیات ۳، ۷۳، ۷۴، ۱۲۵ و ۱۲۶ سوره توبه، سوره حجرات، آیه ۱۱ و سوره بروج، آیه ۱۰ توبه پذیری خدا در آیه ۱۲۸ سوره آل عمران، آیات ۲۶ و ۲۷ سوره نساء، آیات ۱۵، ۲۷ و ۱۰۶ سوره توبه و آیه ۲۴ سوره احزاب و فرصت توبه در آیات ۲، ۳،

و ۱۱ سوره توبه اشاره شده است.

اصلاح و ایمان از شرایط قبولی توبه است که به ترتیب در آیه ۱۶۰ سوره بقره، آیه ۸۹ سوره آل عمران، آیه ۱۶ و ۱۴۳ سوره نساء و آیه ۳۹ سوره مائده و آیه ۱۵۳ و ۶۰ سوره مریم و آیه ۸۲ سوره طه به این دو مورد اشاره شده است.

فوریت توبه در آیات ۱۷ و ۱۸ سوره نساء، موانع قبولی توبه در آیات ۱۶۰ و ۱۶۱ سوره بقره، آیات ۹۰ و ۹۱ سوره آل عمران و آیه ۱۸ نساء و وجوب توبه در آیات ۱۷ و ۱۸ سوره نساء، آیات ۲، ۷۳ و ۷۴ سوره توبه، آیه ۳۱ سوره نور و آیه ۱۰ سوره بروج اشاره شده است.

در روایتی درباره توبه آمده است: «قال الباقر (ع) و الله ما ينجو من الذنب إلا من أقرَّ به؛ به خدا قسم هیچ کس از گناه خلاص نمی شود مگر آن که صریحاً به گناه خود اقرار نماید. (یعقوب کلینی، اصول کافی، ج ۲، ص ۴۲۶)

در روایت دیگری درباره توبه آمده است: «قال الصادق (ع): إنَّ العبدَ إذا أذنبَ ذنباً أُجِّلَ منْ عُذْوِهِ إلى اللیلِ فإنْ استَغفَرَ اللهَ لمْ یکتُبْ علیه؛ بنده هرگاه گناهی کند، از بامداد تا شب فرصت دارد، پس اگر از خدا آمرزش خواست، آن گناه بر او نوشته نشود».

از دیگر روایات مستند درباره توبه می توان به روایتی از پیامبر اکرم (ص) اشاره کرد که فرمود: «کسی که به ناحق و از روی غضب، مؤمنی را از مالی محروم کند، خداوند پیوسته از او روی گردان است و همه اعمال نیک و خوب او را مبعوض می دارد و هیچ عمل نیکی را از وی ثبت نمی کند مگر اینکه توبه کند و مالی را که غضب کرده به صاحبش برگرداند. (محدث نوری، مستدرک الوسایل، ج ۳، ص ۱۴۶)

در روایت دیگری آمده است: «قال رسول الله (ص): التوبة حسنة لیکنها فی الشَّبَابِ أحسنُ؛ توبه کردن نیکوست و توبه از سوی جوان نیکوتر است».

توبه و استغفار در کربلا

عصر تاسوعا ۶۱ هجری فرا رسید. لشکر کفر و نفاق به فرماندهی «عمر سعد» طبق دستور عبیدالله بن زیاد، شبانه حمله کردند تا با حسین (ع) بجنگند. امام حسین (ع) به برادرش ابوالفضل العباس (ع) فرمود: «به این ها بگو یک شب را مهلت بدهند، فردا برای جنگ آماده ام. برادر خدا خودش می داند که من مناجات با او را دوست دارم؛ من می خواهم امشب را به عنوان شب آخر عمرم با خدای خود مناجات کنم و آن را شب توبه و استغفار خویش قرار دهم. در آن شب از خیمه ها، صدای صوت قرآن و ذکر و عا زیاد شنیده می شد. آواز خوش آن بلبلان خوش الحان فضا را پر کرده بود، به طوری که وقتی دشمن از نزدیک خیمه های این مستغفرین و توبه کنندگان واقعی عبور می کرد، می گفت: انگار که این خیمه ها لانه زنبور عسل است. (مرتضی مطهری، گفتارهای معنوی، ص ۱۲۵ و ۱۶)

توبه خالصان حرّ بن یزید ریاحی

حرّ بن یزید ریاحی، مردی شجاع و نیرومند است. اولین بار که عبیدالله بن زیاد، حاکم کوفه می خواهد هزار سوار برای مقابله با حسین بن علی (ع) بفرستد، او را به فرماندهی این گروه انتخاب می کند. اینک «حر» آماده شده است تا با حسین بجنگد. صحنه عجیب تماشایی است؛ گوش ها منتظر این خبرند که بشنوند حر با آن شجاعت، نیرو، صلابت و دلیری با حسین (ع) چه می کند؟ راوی می گوید: بر خلاف تصور و انتظار، در آن هنگام حرّ بن یزید ریاحی را در لشکر عمر سعد دیدم در حالیکه مثل بید می لرزید. من تعجب کردم، رفتم جلو. گفتم: حر، من تو را مرد بسیار شجاعی می دانستم به طوری که اگر از من می پرسیدند، شجاع ترین مردم کوفه کیست؟ از تو نمی توانستم بگذرم. اینک تو چطور ترسیده ای که اینگونه لرزه بر اندامت افتاده است؟ حر جواب داد: «اشتباه کرده ای، من از جنگ نمی ترسم. گفتم: پس از چه ترسیده ای؟ حر گفت: من خودم را سر دو راهی بهشت و جهنم می بینم، نمی دانم چه کنم، این راه را بگیرم یا آن راه را انتخاب کنم؟! عاقبت تصمیمش را گرفت.

آرام آرام اسب خودش را کنار زد، به طوری که کسی نفهمید چه مقصود و هدفی دارد. همین که رسید به نقطه ای که دیگر نمی توانستند جلویش را بگیرند، ناگهان به اسب خویش شلاقی زد و خود را به نزدیک خیمه امام حسین (ع) رساند. سپرش را وارونه کرد (کنایه از اینکه برای جنگ نیامده ام، بلکه امان می خواهم). به نزدیک امام حسین (ع) که رسید سلام عرض کرد و گفت: «هل لی من توبة» آیا توبه از من پذیرفته است؟! امام فرمود: «بله، البته قبول است. آن گاه حر عرض کرد: آقا، حسین جان! به من اجازه بدهید تا به میدان بروم و جان خویش را فدای راه شما کنم. امام فرمود: اینک تو مهمان ما هستی از اسب پایین بیا و چند لحظه ای را در نزد ما بمان. حرّ گفت: آقا اگر اجازه بفرمایید تا به میدان بروم بهتر است. (مرتضی مطهری، گفتارهای معنوی، ص ۱۲۷ و ۱۲۸)